

Skandalum Kisboldogasszony ünnepén

Esettanulmány egy 1829-es deáki konfliktusról

1

(Deáki református templom)

¹ Kép forrása: Felvidék.ma: Megújult a deáki református templom s lelkeszeiktatás lesz <https://felvidek.ma/2013/11/meguult-a-deaki-reformatus-templom/> (2023. 01. 04.).

Tartalom:

- **I. Bevezető**
- **II. Mátyusföld és Deáki történetéből**
- **III. Deáki egyháztörténete, templomai**
- **IV. Az eset (1829) leírása, elemzése**
- **V. Kiértékelés**
- **VI. Összegzés**
- **VII. Források, Bibliográfia**

I. Bevezető

Habsburg-Lotharingiai II. József császár (1780–1790) az uralkodása során alkotott rendeleteivel átformálta a magyar egyházi életet. A kezdeti években több rendelkezésével a hosszú idő óta háttérbe szorított felekezetűeknek adta meg a lehetőséget a vallásuk zavartalanabb megélésére. Mivel számára nem volt fontos az alattvalóinak felekezeti hovatartozása, ezért az 1781 októberében bevezetett türelmi rendeletével kívánta elérni, hogy a protestáns és görögkeleti felekezetűek is részt vehessenek az állam munkájában hivatalok vállalásával. Ezen felül átszervezte a katolikus papképzést – állami kontroll alá helyezve és generális szemináriumokat szervezve –, feloszlatta a kontemplatív szerzetesrendeket, zárandoklatokat, körmeneteket tiltott be, csökkentette az ünnepek számát, feloszlatta a vallásos társulatokat (confraternitás) is,² a cenzúrát pedig világi kézbe tette³. Ekkortól kezdve a protestánsok már nem csak az 1681-ben és a Carolina Resolutio-rendeletek során jóváhagyott artikuláris településeiken tudtak templomot, iskolát vagy paplakot emelni, hanem ezt ezentúl minden olyan településen megtehették, ahol tartózkodott 100 nem katolikus vallású család.

Ezen intézkedések azonban inkább csak enyhítették a protestánsok háttérbe szorítását, a kora újkorban többször kivívott teljes vallásszabadságot ekkor még nem kapták vissza a. Ez a helyzet azonban rövidesen megváltozott, amikor az 1790–1791-es pozsonyi országgyűlésen, immár Habsburg-Lotharingiai II. Lipót magyar király (1790–1792) elfogadta a vallásszabadságról szóló törvényt, a korábbi, rekatolizáció idején alkotott törvényeket és rendeleteket pedig visszavonta. Ettől függetlenül továbbra is a katolikus volt az uralkodó vallás, hiába léptek ismét életbe a bécsi (1606) és a linzi (1645) békében leírt vallásszabadsági rendelkezések.⁴ Mindezt jól példázza a 1791. évi 26. törvény, ami többek között kimondja, hogy a vegyesházasságot mindenképpen katolikus pap előtt kell megkötetni, valamint, ha az apa katolikus, akkor a gyermekek is mind katolikusok, ha az anya az, akkor csak a fiúk követhetik az apa vallását.⁵ Mindez azt eredményezte, hogy bár hosszú idő után a protestánsok is élhettek a vallásszabadság adta lehetőségekkel, mégsem tekinthették magukat egyenrangúnak a katolikusokkal szemben. A magyarországi felekezetek csak az 1848. 20. tc. szerint lettek egyenlőek egymással.⁶

² KATUS László (2021), 88–91.

³ ifj. BARTA János (2000), 182.

⁴ BUCSAY Mihály (1985), 149–182.

⁵ Magyar Törvénytár 1000–1895 (1901) 179.

⁶ DÓKA Klára (1997), 17.

A korszakban tehát a törvények egyes rendelkezései, vagy azok különböző értelmezései⁷ ellenére is megmaradt a katolikus és protestáns felekezetek között a feszültség. Ez alól nem volt kivétel a Vág folyó völgye sem, ahol 1829. szeptember 8-án, Deáki településen, egy katolikus ünnepen történő protestáns munkavégzés torkollott csaknem erőszakos konfliktusba a falu különböző felekezetei között. Az eset említés szintjén ugyan feljegyezték,⁸ helytörténeti munkákba is beleírták,⁹ de az eset részletes bemutatása és vizsgálata eddig elmaradt. Jelen dolgozatomban szeretném a reformkori felekezeti konfliktusok mentén bemutatni az eseményt, annak lehetséges okait és hátterét.

II. Mátyusföld és Deáki történetéből

Deáki (szlovákul Diakovce¹⁰) község a Felvidéken, a mai Szlovákia területén található, Pozsonytól keletre, Komáromtól északra, a Vág folyó jobb partjánál Vágsellye közelében, délnyugati irányban.¹¹ A község a történelmi Pozsony vármegye része volt, 1829-ben a katolikus egyház részéről a pannonthalmi bencés apátsághoz tartozott,¹² református részről a Komáromi Egyházmegye része volt.¹³ Azt a területet, ahol a község fekszik történeti-néprajzi szempontból Mátyusföldnek nevezik. Nevét a 14. században a trencsényi székhelyű középkori tartományúrról, Csák Mátéról (1260k–1321) kapta, aki a Vág folyó völgyét birtokolta. Az így hívott terület mérete az évszázadok során csökkent, a kezdeti, É-Ny Magyarország egy részét lefedő terület alatt a 16. században már csupán Pozsony vármegyei területeket neveztek így, a 20. században pedig a Vág folyó és a Kis-Duna közötti vidékre értették.¹⁴ A terület meghatározását tovább bonyolítja, hogy a 16. század végén megalakult Csallóköz-Mátyusföld Református Egyházkerület magába foglalt egy időben Pozsony, Moson, Komárom, Hont, Nyitra, Bars és Nógrád vármegyei területeket is, így a Mátyusföldnek nevezett terület egyházilag tágabb értelmezéssel bírt.¹⁵

Mátyusföld az őskortól lakott vidék, a honfoglalás utáni első írásos emlék a terülről 1001-ből (vagy 1002-ből) származik, Szent István király oklevele, amiben a Pannonthalmi

⁷ CSOHÁNY János (1979), 58.

⁸ SÖRÖS Pongrácz: (1916), 320.

⁹ CZIBOR József (2006), 105-107.

¹⁰ LELKES György (2011), 192.

¹¹ B. KOVÁCS István (2015), 53.

¹² PFL, 12.

¹³ KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (szerk.) (2018), 67.

¹⁴ NOVÁK Veronika 1 (2005), 21–22.

¹⁵ ZOVÁNYI Jenő (1903), 219–225.

Bencés Apátságnak adományozza a „terra Wag” néven említett területet, ami feltehetően a mai Deáki, Vágkirályfa, Vágsellye és Pered települések kisebb-nagyobb részeit, azaz a Vág folyó és a Kis-Duna közti terület egy részét foglalta magába. Ezt az adományt 1102-ben II Paschalis pápa megerősíti, megemlítve benne a Vági Szűz Mária egyházat, ami a deáki templom román stílusú kápolnájára utalhat. Wag a későbbi oklevelekben Sala néven fordul elő – valószínűleg egy korabeli személynévről kaphatta nevét –, 1211-ben pedig szigetként hivatkoznak rá, a Deáki nevet 1236-ban olvashatjuk először.¹⁶ Deákiban használták egészen 1228-ig az 1190-es években írt Pray-kódexet,¹⁷ amiben megtalálható a *Halotti beszéd és könyörgés* is, amely az első összefüggő szövegű magyar nyelvemlék.

A térség többi települése is elsőként a 12-13. században fordul elő oklevelekben, birtokösszeírásokban. Az 1113-as zabori oklevél, ami a helyi bencés apátság birtokait sorolja fel, említi Hosszúfalut (ma Vághosszúfalu), ami később a turóci premontrei monostor birtoka volt, említésre kerül Tarnoc, amely település a 13-14. században királyi birtok lehetett, mert a királyi hálóvivők és jégtörők falvaként hivatkoznak rá. Itt említik először Farkasd községet, ami a Hont-Pázmány nemzetség egyik tagjáé volt, amíg Csák Máté emberi meg nem ölték, és vették el a birtokot, ami aztán majd Anjou I. Károly (Károly Róbert, 1301–1342) révén kerül vissza a jogos örököshöz. Csák Máté egy másik helységet, Negyedet is elfoglalja, ez a 14. században a nyitrai püspökséghez kerül. Emellett az oklevél említi Zsigárd, Gány, és Sók falvakat is. Ekkoriban használják először a Mátyusföld nevet is: egy 1384-ben írt oklevélben szerepel a „terra Mathei” elnevezés,¹⁸ 1436-ban pedig a „Mathiusfewldy” név.¹⁹

A bencés rend pannonthalmi apátságának 1237–1240-es birtokösszeírásában találkozhatunk először Pered és Galánta falvakkal erről a területről. Az előbbi a 13. században királyi birtok volt (a királyi hódfogók faluja), majd IV. Béla adományozta oda a turóci premontreieknek, csakúgy, mint Királyrévet, utóbbi környékén pedig több híres nemes családnak volt birtoka (Aba, Bessenyei, Esterházy). Itt jelenik meg először Szelőce, Alsó-és Felsőszeli is. Egyéb oklevelekben olvashatjuk Diószeg, Nagyfödémes, Vízkelet, Kürt, Jóka, Szenckirályfa és Szered településeket is, utóbbi a 14. században már vásárt tarthatott, és 1523-ban vámmmentességet is kapott a királytól. A 16. századra a terület fejlett falurendszerrel bírt, a legmeghatározóbb a földművelés volt, de a mezővárosokban (Szered, Vágsellye, Szenc) megjelent a kézművesség is. A térséget a Hunyadi Mátyás király (1456–1490) halála után a

¹⁶ NOVÁK Veronika 2 (2005), 47.

¹⁷ CZAGÁNY Zsuzsa–MADAS Edit (2009), 285.

¹⁸ KOVÁCS László–GÖRFÖL Jenő (2008), 3.

¹⁹ KISS Lajos (1980), 413.

magyar trónra vágyó Miksa német-római császár seregei dúlják fel 1490 és 1505 között, nem egy falut pusztítva el ekkor.²⁰ Az itt kialakuló falvak és kisebb mezővárosok lakói a megtermelt mezőgazdasági termékekből keletkezett felesleget a közeli városokba (Pozsony, Modor stb.) vitték és adták el a piacaikon.²¹

A mohácsi csata (1526. augusztus 29.) utáni századokban a térség fontos szerepet töltött be, egyrészt az új főváros, Pozsony közelsége, másrészt a Bécs felé tartó útvonal, harmadrészt a közelben, Nagyszombatban 1561 óta működő jezsuita iskola, könyvtár, nyomda, majd 1635-ben Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek által alapított egyetem szempontjából is. A törökök már az 1520-as évek végén megjelentek Mátyusföldön, hatalmas pusztítást is végeztek, több faluban is csak néhány ház maradt épségben. A század végén Szencen marad a legtöbb ház épen, szám szerint 361, Deákiban ez a szám 117. A 16. század során birtokmozgások zajlottak a területen, Deáki egy része az esztergomi érsekséghez került, a turóci premontrei Szűz Mária -prépostság birtokai pedig a jezsuitákhoz. A 17. századi török pusztítások okán több falu lakói az adófizetés alól is fel voltak mentve, mivel azonban Érsekújvár török kézre kerülése (1663) után török közigazgatás épült ki a környéken, ismét kénytelenek voltak adót fizetni a falvak lakói, ezúttal az Oszmán-Török Birodalomnak.²² A században kiépített védelmi vonalak, valamint török elleni harcok folytán sok katona állomásozott Mátyusföldön, akik nem egyszer voltak a lakosság terhére, csakúgy, mint a Rákóczi-szabadságharc alatt zajló csatározások.²³ A terület a török-kor háborús időszakai után gazdasági fellendülésben volt a terület, stratégiai jelentőségét egészen az 1848–1849-es szabadságharcig megőrizte. 1848 decemberében magyar honvéd csapatok vonulták át Mátyusföldön Komárom irányába, majd aztán 1849 nyarán a magyar hadsereg a Vág folyó környékén is próbált áttörést elérni a tavaszi hadjárat után, Zsigárdnál, Királyrévnél, Perednél és Negyednél is összecsaptak az császári és magyar erők.²⁴

Deákit Vályi András a 18. század végén a *Magyar országnak leírása* című munkájában mint jó termékenységgű, halakkal teli folyóval bíró falut írja le²⁵, Fényes Elek a 19. század közepén pedig szintén kiemeli a jó termőföldeket, de hozzáveszi a marha és juhtenyésztést,

²⁰ NOVÁK Veronika 2 (2005), 45-61.

²¹ VICZIÁN János (2003).

²² Az újvári vilajethez lásd: HEGYI Klára (2007), 1619–1631.

²³ NOVÁK Veronika 3 (2005), 63-73.

²⁴ HERMANN Róbert (2001), 184-329.

²⁵ VÁLYI András (1796), 464.

valamint a kender és dohánytermesztést is.²⁶ 1808-ban a magyar Deáki elnevezés mellett már megjelent a szlovák Diakowce név is.²⁷

III. Deáki felekezetei a reformkorban

Mint az fentebb említésre került, Deáki a 11. század legeleje óta a pannonhalmi bencés rend területe volt. A deáki templomról, melyet Szűz Mária tiszteletére emeltek, a fentebb leírt II. Paschalis pápa oklevele tesz említést először a 12. század elején.²⁸ 1228-ban, Uros pannonhalmi apát (1180–1242/1243)²⁹ nevéhez fűződő újjáépítés utáni felszentelésről maradt főtt kettő dokumentum is, az egyik egy levél IX Gergely pápától (1170–1241)³⁰ amelyben Uros apát kérésére a váci és nyitrai püspököt kéri meg, hogy szenteljék fel az újjáépített Szűz Mária templomot, a másik a korábban már említett *Pray-kódex* egyik bejegyzése a szentelésről.³¹ A templom kétszintes volt³², és temető is állt körülötte.³³

A deáki apátsági birtokok 1786-ban, mivel 4 évvel korábban az uralkodó (Habsburg-Lotharingiai II. József) által betiltásra került a bencés szerzetesrend is,³⁴ egy bérlőhöz, Nyéki Fekete Jánoshoz kerültek,³⁵ egészen addig, még Habsburg–Lotharingiai I Ferenc magyar király (1792–1835) 1802-ben vissza nem állította a birtokaikat, a premontreiekével és a ciszterciekével egyetemben,³⁶ (Ekkor már kiemelik oktatási szerepüket is.³⁷)

A templom melletti északi oldalon található dombon, részben egy uradalmi juhász 1807-es végrendelete által létrehozott alapítványi pénzből, 1822-ben Kálváriát emeltek.³⁸ 1829 szeptemberében a pannonhalmi apát Kovács Tamás József (1783–1841) volt, akit Horváth Pál régens apát lemondása után választottak meg ugyanazon év januárjában, kinevezése és beiktatása azonban később történt meg.³⁹ A pannonhalmi bencés rend területe Pozsony megyében 1833-ban csaknem 8000 m. hold volt, az 5 kerültre osztott birtokok egyik

²⁶ FÉNYES Elek (1851), 244.

²⁷ LIPSKY, Joannes de Szedlicsna (1808), 128.

²⁸ IPOLYI Arnold (2004), 14.

²⁹ HOMONNAI Sarolta (2009).

³⁰ TÖRÖK József (1998).

³¹ WEHLI Tünde (1996), 302.

³² Mons Sacer, 305.

³³ LISZKA József (2016), 141.

³⁴ ifj. BARTA János (2012), 148.

³⁵ LANGSCHADL István (2007), 10.

³⁶ Dobszay Tamás (2019), 161.

³⁷ BALOGH Margit – Gergely Jenő (2005), 155.

³⁸ LANGSCHADL István (2007), 30.

³⁹ BALOGH Margit – GERGELY Jenő (1996), 83.

központjának Deáki számított.⁴⁰ Mátyusföldön a 19. században az egyik legnagyobb birtoka a pannonhalmi bencés rendnek volt.⁴¹

A deáki református gyülekezet alapítását homály fedi, feltételezhetően a Révkomáromból elüldözött és Nagyszombat irányába Mátyusföldön áthaladó Huszár Gál reformátori munkássága révén jöhetett létre valamikor az 1560-as években⁴² (A közeli Vágsellyén 1550-ben már van protestáns lelkész és tanító). A 17. századból már több lelkész neve is ismert (Rátkay György, Patkó Tamás), a 18. század elején pedig a reformátusok voltak többségben Deákiban, ez – mint fentebb írtuk – a század végére megfordul és katolikus többségű településsé válik. A türelmi rendelet 1781-es bevezetéséig nem gyakorolhatták nyilvánosan a vallásukat a falu református tagjai, utána azonban rövid időn belül újjászervezték gyülekezetüket, és 1791-től már imaházuk volt,⁴³ egy évvel később pedig újra református lelkész szolgál a faluban, Csontos István személyében, egészen 1798-ig.⁴⁴ 1794-ben Csontos vezette a templomépítést is, ami 1797-re készült el, tornyot ellenben csupán 1820-ra tudtak emeltek a meglévő épületre, a pannonhalmi bencés rend engedélyével.⁴⁵

1829-ben tehát mindkét felekezet rendelkezett Deákiban templommal és iskolával. A településen a középkor óta működött iskola, később a katolikus felekezet iskolája 1829-ben a később kántérlakásként működő épület udvarában működött⁴⁶, míg a református iskolát 1791-ben⁴⁷ épült fel.⁴⁸

A helyi katolikus plébános a korábban pannonhalmi teológiai tanár, később az apátság közelében, Nyalkán (Győr vm.) és Füreden (Veszprém vm.) szolgáló Jarotta György (1790–1837) volt, aki az 1829-es eset előtt egy évve került a faluba, majd 1832-ben távozott onnan.⁴⁹ A református lelkész pedig Nagy Péter (1791–1863) volt, aki komáromi és pápai tanulmányai után búcsi (Esztergom vm., ma Szlovákia) rektori állást töltött be, majd még a felszentelése előtti évben, 1819-ben került Deákiba és 1835-ig maradt ott lelkészként. Ezt követően az élete végén komáromi espresként dolgozott.⁵⁰

⁴⁰ DÓKA Klára (1997), 93.

⁴¹ SZABÓ Eszter (2005), 285.

⁴² H. HUBERT Gabriella: (2005), 240.; illetve Thúry Etele (1889), 1509.

⁴³ CZIBOR József: (2006), 29–57.

⁴⁴ KÖBLÖS József – KRÁNZT Zsolt (szerk.): (2018), 540.

⁴⁵ LANGSCHADL István (2007), 29.

⁴⁶ MOLNÁR Imre (2002), 113.

⁴⁷ CZIBOR József (2006), 51–52.

⁴⁸ Korabeli iskolákról lásd: MÉSZÁROS István (1984).

⁴⁹ BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert (1987), 37.

⁵⁰ KÖBLÖS József – KRÁNZT Zsolt (szerk.): (2018), 798.

IV. Felekezeti konfliktus 1829-ben

Történt ugyanis, hogy 1829. szeptember 8-án, Szűz Mária születésének ünnepén, mikor a katolikusok a templomba igyekeztek misére, a faluban több református felekezetű jobbágy kiment a földekre dolgozni.

Az esetről ezidáig kevés beszámoló született. Sörös Pongrácz a 20. század elején kelt bencés rendtörténeti munkájában mindössze pár sort szentel az esetnek, kiemelve, hogy csak ekkor történt ünnepszégés Deákiban és az eset óta békeességben élnek a felekezetek egymás mellett.⁵¹

Egy másik, szintén a 20.század első felében írt *Viharok szárnyán* című hely- és gyülekezettörténeti munkájában a deáki református lelkész, Czibor József írja le, hogy Kisboldogasszony napján a reformátusok a prédikátoruktól kérdezték, hogy szabad-e dolgozniuk, mire ő ezt megengedte. A felháborodott katolikusok, (köztük a bíró, pajtamester, kasznár⁵²) plébánosa egy 1747-es rendeletre hivatkozva szerette volna megbüntetni a munkálkodó kálvinistákat. Ekkor Nagy Péter prédikátor elment a falubeli bíróhoz, ott bizonygatta, hogy a törvény szerint nekik joguk van a munkához azon a napon, azonban nem jött létre ekkor egyesség, ezért a reformátusok a területileg illetékes Pozsony vármegyére bízta az ügy rendezését. A vármegye gyűlése vizsgálatot rendelt el, meghallgatták a vádlottakat, valamint a plébános és prédikátort is, majd a bírókat megintették, hogy vallási ügyekben ne ítéelkezzenek. Ezzel az ügyet le is zárták. Ezen felül a prédikátortól az adminisztrátor által elvett irtásföld is visszakerül öhozzá.⁵³ Ugyanezt írja Czibor művére is hivatkozva Molnár Imre is Deákiról szóló munkájában (*Száz magyar falu könyvesháza – Deáki*), ő részletesebben kifejtve a reformátusok által végzett munkát, a szórást.⁵⁴

Ezt olvasva azt gondolhatnánk, hogy a protestánsok (jelesül a prédikátor) a sarkukra állva nem hagyták, hogy a falu katolikusai igazságtalanul megbüntessék őket egy olyan dologért, amire nekik törvényben előírt joguk van. Egy, a Nagyszombati Állami Levéltár Vágsellyei Székhelyű Galántai Fióklevéltárában őrzött forrás azonban ellentmond ennek némiképp:

⁵¹ SÖRÖS Pongrácz (1916), 320.

⁵² A szemesztermények gyűjtésével és tárolásával foglalkozó személy, lásd: DÓKA Klára: (1997), 41.

⁵³ CZIBOR József (2006), 54–55.

⁵⁴ MOLNÁR Imre (2002), 105–107.

Abban azt olvashatjuk, hogy a katolikus plébános, Jarotta György tett panaszt Pozsony vármegyénél, több törvényre és rendeltre hivatkozva, és kéri őket az eset kivizsgálására: „[...] esedezik az irott a Te[kin)t[e]tes N[eme]s Vármegyének igazságot szerető és a törvényes szabadságát kinek kinek fenntására ügyelő rendeinek; hogy ezen panasz valóságát megvizsgáltatása végett megyebéli Tiszti vizsgálatot rendelni, [...] a kihágókat fogantossan eltiltanni méltóztassanak.”⁵⁵. Annyi biztos, hogy szeptember 24-én volt egy Pozsony vármegyei közgyűlés,⁵⁶ ahol ez a panaszlevél indította el a vármegyei vizsgálatot. Ugyanebben az iratanyagban⁵⁷, valamint a Pannonhalmi Főapátsági Levéltában is található egy kéziratos forrás - egy vármegyei irat -, amelyet a deáki plébános kért el másolatban az eset után 3 évvel, amely szintén erről tájékoztat minket. Utóbbiban olvasható, hogy az 1829. szeptember 21-én tartott vármegyei közgyűlésen indítványozott vizsgálat célja „ egy részt ugyan a Deáki Helység Plébánusa és Katholicus Hiten lévő Helység Közönsége által feladott abbéli panasz következtésül; hogy a Reformata Vallásbéliek a [...] Boldog Asszony születése ünnepén ollyas munkákat véghez vittek- a mellyeknek gyakorlásában soha sem lévén – azok által a Katholicusoknak botránkoztatást okoztak – mást részt pediglen a Reformatus Vallásbélieknek azon folyamodások tekintetébül melynél fogva [...] zörgő munkáknak nemeit meghatározatni kérték ... ”⁵⁸. Bár előbbre sorolják a helyi deáki plébános levelét a felsorolásban, maga a levél dátumot nem tartalmaz, csupán a katolikus esetről írt leírásán található dátum, szeptember 9.⁵⁹ A vármegyei irat szerint Nagy Péter prédikátor levele „1829dik Esztendőben September Honap 11ik napján” íródott.⁶⁰

A katolikusok panaszának lényege, hogy a reformátusok, bár számukra a bevezetőben már idézett 1791. évi 26. tv. 17§ szerint joguk van a katolikus ünnepeken a munkához: „[...] nyilvánosság előtt, de nem magánkörben, ahol zajos munkákon kívül minden egyebet lehet végezni, tartoznak a közbotránkozás elkerülése végett megtartani ...”,⁶¹ amit kiegészít a Helytartótanács 1793. január 25-i 2159. számú rendelete, amely ugyancsak kijelenti, hogy a vegyes felekezetű településeken a protestánsoknak „csak a zajos és az ünnepet zavaró

⁵⁵ VF, 9.

⁵⁶ VF, 5.

⁵⁷ VF, 12.

⁵⁸ PFL, 2.

⁵⁹ VF, 2.

⁶⁰ VF, 24.

⁶¹ Magyar Törvénytár 1000–1895 (1901), 179.

*munkától kell tartózkodnia.*⁶², mégis olyat tevékenységet űztek, ami botránkozást okozott az ünneplő katolikusoknak.

A vágsellyei levéltárban található forrásban a falu katolikus előjáróinak leírását olvashatjuk az esetről, pontosabban először megemlítik, hogy a protestánsok „*zörgő munkában foglalatoskodtak*”,⁶³ amiért intést kaptak. Ezután egy számozott felsorolásban írnak le különböző részleteket az aznapi történésekről. Először leírják, hogy a teljes református gyülekezet azt állítja, hogy már egy évvel korábban is engedélyt adott ilyesfajta munkákra Nagy Péter prédikátor, sőt „*a szántást is szabadnak lenni nevezte*”.⁶⁴ Mindez azért különös, mert Pannonhalmi Rendtörténet értelmezése szerint ünnepszegés, rendbontás, vagy bármiféle felekezeti konfliktus csak ebben az évben történt Deákiban,⁶⁵ korábban nem volt rá példa a faluban. Sőt, a levéltári források is kiemelik, hogy eddig békességben éltek egymás mellett a különböző felekezetű lakosok, ünnepeken nem dolgoztak a protestánsok,⁶⁶ illetve eddigi kutatásaim során én sem találtam erre utaló másik forrást sem a pannonhalmi, sem a vágsellyei, sem Pápán, a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában, az egyházmegyei közgyűlési iratokban,⁶⁷ sem a budapesti Ráday Levéltárban.⁶⁸ Ebből arra lehet következtetni, hogy korábban mégsem végeztek Deákiban ilyen munkákat ünnepnapokon, annak ellenére, hogy állításuk szerint már egy éve is kaptak engedélyt prédikátoruktól, vagy az előző évben (1828) is végeztek katolikus ünnepen munkát, de az mégsem váltott ki heves reakciót a faluban. A második pontban egy bizonyos Jobbágy János, falubeli református állítja azt, hogy az eset napján kapott engedélyt a prédikátortól a szórásra,⁶⁹ amely során a már kicsépelt gabonát próbálták a törektől tisztítani.⁷⁰

Később egy ponton szóba kerül a felekezetek aránya a lakosság körében,⁷¹ miszerint a katolikusok kétharmad – egyharmad arányban múlják felül a reformátusokat, amit alátámaszt Nagy Ludovicus leírása a településről 1828-ban megjelent munkájában, amelyben 1005 katolikusról és 519 protestánsról ír,⁷² Fényes Elek pedig néhány évtizeddel később a faluban

⁶² BALOGH Margit–GERGELY Jenő (1993), 22.

⁶³ VF, 1.

⁶⁴ U.o.

⁶⁵ SÖRÖS Pongrác (1916), 320.

⁶⁶ VF, 7.

⁶⁷ DREL.

⁶⁸ RL, 540–554.

⁶⁹ VF, 1.

⁷⁰ MOLNÁR Imre (2002), 105.

⁷¹ VF, 8.

⁷² NAGY Ludovicus (1828), 260.

1108 katolikusról és 476 reformátusról ír.⁷³ Ennek fényében különösen érdekes a harmadik pont, két református jobbágy (Kurutz János és Pap András) mondata, akik, mikor a történetek miatt kikérdeztek őket a katolikusok, azzal vágtak vissza, hogy „*miért mi is Pápastaság nem üllyük meg a Nagy-Pénteket*”.⁷⁴ Ez a válasz azzal magyarázható, hogy a 18. században elterjedt egyfajta tévhit a lakosság körében, hogy a nagypéntek inkább egy protestáns ünnep, amit a katolikusok nem tartanak⁷⁵. Azonban ez nincs így, a katolikusoknak ugyancsak fontos ünnep volt a nagypéntek, a 18–19. századból is maradt fenn a nagypénteken az őskeresztény kortól kezdve szokásos János-passió közösségi és egyúttal liturgikus kereteken belül való énekléséről szóló adat.⁷⁶ Ennek fényében, valamint annak a ténynek az ismeretében, hogy több, mint ezer katolikus lakosa volt a falunak, minden bizonnyal Kurutz János és Pap András is tudatában volt annak, hogy a katolikusok is megtartják nagypéntek ünnepét, így inkább tekinthető a mondat egy indulatos elszólásnak, mint egy jól megalapozott állításnak. Mindez bár inkább egy mellékszálaként tűnhet az esetben, valójában ez a fajta szóbeszéd is szerepet játszhatott abban, hogy a falu protestáns és katolikus lakói között feszültség legyen.

Az ezt követő negyedik és ötödik pontban⁷⁷ a szeptember 8-án szórómunkát végzőket említik meg, név szerint Madari Istvánt, Puskás Józsefet, Komjáti Jánost, Pap Andrást, Jobbágy Jánost és Jónás Ferencet. Utóbbi két személynél külön kiemelik, hogy a bíró és polgárok is felszólították őket, hogy hagyják abba a munkát, de ők továbbra is végezték azt. Az utolsó, hatodik pont leírja, hogy Puskás Ignác babot szedett, valamint azt a különös eseményt, amikor is Nagy Ferenc, Tótek Ferenc, Tótek Imre, Puskás Mihály Bákoszely(?) István, Jónás Ferenc, Varga Imre, Papp Lőrinc, Gáspár Mihály, Puskás Sándor, Varga Márton és Papp Ferenc a bíró házában megjelent, ám amikor ott őket ki akarták kérdezni a munkát illetően, „*semmi felelet és szó nélkül a Biró házáig elmentek*.”⁷⁸ A forrás egy dátummal és névsorral zárul, eszerint az írás szeptember 9-én, az eset másnapján készült és tízen a nevüket adták hozzá, Csimma (?) István bíró, Hajdú László törvény bíró és 8 esküdt.⁷⁹

Ezt követi egy szintén szeptember 9-i levél, amit Jarotta György plébános írt a helyi bírónak, megemlítve benne a protestánsok munkavégzésén túl azt is, hogy egy rendelet szerint

⁷³ FÉNYES Elek (1851), 244.

⁷⁴ VF, 1.

⁷⁵ KOVÁCS Márton (1993), 2.

⁷⁶ Lásd: KOVÁCS Márton (2014/2015).

⁷⁷ VF, 1.

⁷⁸ U.o.

⁷⁹ VF, 2.

„csak a Plébánosok dispenzálhatnak az ünnepekben és ezeknek köll ügyelni a Birák segedelmével az Innepek tartására”.⁸⁰

Ezután olvashatjuk Jarotta György plébános a vármegye közgyűlésének szánt levelet, ahol miután megírja, miféle munkákat is végeztek a reformátusok („szórásban, és kazalhajazásban, mind kévöl a mezőn babszedésben, és annak kotsival való be hordásában foglalatoskodtak”),⁸¹ azután szintén tételesen felsorolja, hogy az aznapi és másnapi történések miért is kell vármegye elé tární, kezdve azzal, hogy a reformátusoknak „[...] legalább jelentést köllött volna tenniek, vagy a Helység Biráínál, vagy a Plébánosnál [...], Te[kin]t[e]tes Megyebéli Tiszti kartól köletett volna engedelmet kérdezni ...”,⁸² mert ezáltal elkerülhető lett volna, hogy olyan munkához fogjanak, ami botránkoztatást okozott volna. Hivatkozik a már korábban említett törvényre és rendeletre,⁸³ és rámutat, hogy amit a reformátusok aznap tettek „igen szembetünö dözös munka”⁸⁴ mielőtt leírná, hogy ilyen nyilvános munkát ünnepnapokon még nem végeztek.

A következő pontban elmondja, hogy lett volna rá lehetőség, hogy aznap a reformátusok bármiféle probléma nélkül dolgozzanak, hogyha előző nap kimentek volna a szerszámaikkal a földekre, és másnapig ott is maradnak, de mivel nincs a földjeiken semmiféle szállás, ezért nem is tudtak volna így cselekedni, tehát megint csak engedélyt kellett volna kérniük.⁸⁵ Ezt követi egy negyedik pont, ahol ismételésre kerül az állítás, hogy békesség volt a két felekezet között Deákiban, majd hozzáteszi, hogy az ilyesfajta események hatásra megromolhat a viszony, emiatt fontos lenne a hasonló incidensek prevenciója, hogy a „szüntelen civakodást, és vallásos gyűlölséget”⁸⁶ el lehessen kerülni a jövőben. A levelet lezárandó, a plébános kéri a vármegyét, hogy rendeljen el vizsgálatot, és marasztalják el az ünnepet megzavaró reformátusokat.⁸⁷

Megtalálható az iratanyagban még a vármegye levele, benne Jarotta György plébános kérése, hogy a vármegye a vizsgálat eredményét küldje el neki másolatban. Ebben csatolmányként még egyszer olvashatjuk az eset másnapi leírását az előjáróktól, a plébános panaszlevét, illetve Nagy Péter prédikátor levelét is református részről.

⁸⁰ VF, 3.

⁸¹ VF, 6.

⁸² U.o.

⁸³ VF, 7

⁸⁴ U.o.

⁸⁵ VF, 8.

⁸⁶ U.o.

⁸⁷ VF, 9.

Ezek közül az első leírja, hogy a vármegye szeptember 21-i közgyűlésén Jarotta György levele és Nagy Péter írása miatt elrendelnek egy vármegyei vizsgálatot, október 12-én Deákiban ült össze egy bizottság, ahol jelen volt az *„uradalom részéről Tisztelendő Szabó Dávid [...] Jarotta György, Takácsy Ignác uradalmi ügyvéd, Neszpivacsek Antal helybéli ispán, a két bíró, Csemma István és Hajdú László, Nagy Imre, Varga Albert, Szabó János, Piroska István, Tóth Mihály, Takács Ferenc, Csiffra István jegyző Motitska János és Torsa (?) Benedek Polgárok”* valamint *„Nagy Péter Predicator Úr, Tóth Ferenc, Varga Imre, Nagy Gáspár, Puskás Ignácz, és Nagy János”* reformátusokról.⁸⁸ Ezután megtörténik az eset leírása, külön kiemelve, hogy olyanok is részt vettek, akik közvetlenül a katolikus templom mellett laknak. A reformátusok azzal védekeztek, hogy korábban is dolgoztak már ünnepnapokon: *„azonban már az előtt is [...] ünnepnapokban Kazal és asztag igazitással is foglalatostokdakt, de ezt csak szükség esetében”*.⁸⁹ Mivel korábban szórást nem végeztek, ezért az eset napján elmentek a prédikátorhoz tanácsért, aki a 1791. évi 26. törvényt felolvasta, majd megvitatta az ott megjelentekkel, akikkel arra jutott, *„a szórás nem tartozik a zörgő munkák nemében, annak véghez vitelét szabadnak lenni vélték”*.⁹⁰ Az ezután kialakuló összeszólalkozás említése után leírják, hogy a reformátusok azon kérésüktől, hogy a vármegye határozza meg a zörgő munkák fajtáit, *„önként elállanak”*,⁹¹ ezután csupán olyan munkákat végeznek, amikkel korábban nem volt probléma. Ezt a deáki katolikusok elfogadták.⁹² Ezáltal a vármegyei vizsgálat feleslegessé vált, így a vármegyei hatóság nem is folytatta azt. Czibor József *Viharok szárnyán* című könyvében minderről nem olvashatunk, ő ráadásul azt írja, hogy *„a deputáció megintvén a helység bíróit, az ügy befejezést nyert”*.⁹³ De a megintésre a vármegyei iratban semmilyen utalást nem találtam, Czibor József pedig nem tett lábjegyzetet művébe, így a pontos forrását ennek a ténynek nem találhatók.

A vármegyei levél végének tanúsága szerint mindezeket Nagy Károly kiküldött táblabíró, Galánthai Fekete Ferenc Pozsony vármegyei táblabíró, Marsovszky Kamill Pozsony vármegyei főbíró és Németh Vendel közjegyző írták alá, a konkrét aláírások viszont nem szerepelnek a forrásban.⁹⁴

⁸⁸ VF, 12.

⁸⁹ U.o.

⁹⁰ VF, 13.

⁹¹ U.o.

⁹² U.o.

⁹³ CZIBOR József (2006), 55.

⁹⁴ VF, 14.

Következőleg megint elolvashatjuk a korábban leírt plébánosi panaszlevelet teljes egészében, amit a szintén már leírt eseteírás követ a katolikus előjárók által, majd eljutunk a prédikátor leveléhez. Nagy Péter megemlíti, ismerik a törvényeket, melyek szerint mindenféle felekezetű ember „tulajdon jussait nem csak oltalmazhatja, hanem azokkal minden megháboríthatás nélkül élhet”,⁹⁵ majd panaszokat ír le, miszerint „a katona adásra nézve harmadosoknak elésmertetünk, a beneficiumokban, vagy más szabadságra nézve pedig ellmellőztetünk”,⁹⁶ de a reformátusok mindent békességben tűrtek, és szerintük teljesen jogosan folytattak aznap olyasfajta munkákat, mint a szórás vagy kazalozás, de a katolikusok erre pénzbüntetéssel és pálcaveréssel fenyegették meg őket. Ezért kéri a lelkész, hogy vizsgálják meg az ügyet és mondják ki, mi számít zörgő munkának.⁹⁷

A forrás zárása egy kivonat a december 14-i pozsonyi vármegyei gyűlés rendelkezéseiből, ahol megismétlik, hogy mivel az ügy a beavatkozásuk nélkül is rendeződött, így ők ezt tudomásul veszik, illetve az irat kiadóinak névsora, köztük Petöcy György Pozsony vármegyei jegyző és Bitto Benjamin Pozsony Vármegyei alispán.⁹⁸ Az ügy zárásaképp Czibor József írása szerint a prédikátortól elvett kettő darab irtásföld visszakerül hozzá,⁹⁹ erre azonban a levéltári forrásban nem esik szó, és lábjegyzet híján nem tudni, honnan tudja ezt Czibor.

A Pannonhalmi Főapátság Levéltárában található forrás megegyezik a Vágsellyei Fióklevéltárban található iratsoporttal. A különbség a kettő között egyrészt az, hogy a pannonhalmi forrásban nem található meg a plébános által a bírónak írt levél, illetve, Pannonhalmán a borítóból egyértelműen kiderül, hogy azt a másolatot Jarotta György 1832-ben, a Deákiból való távozásának évében kérte el Pozsony vármegyétől.¹⁰⁰ Indokot nem tudunk meg, hogy miért kérte el onnan éppen akkor, további információval nem szolgál a forrás.

V. Kiértékelés

Annak, hogy az 1829. szeptember 8-i eset ilyen heves reakciót váltott ki mindkét félből több oka is lehetett. Érdeemes először a helyi lakosok helyzetéből kiindulnunk. A falu katolikus lakosságának ilyen mértékű felháborodása abból a szempontból megérthető, hogy mivel a

⁹⁵ VF, 24.

⁹⁶ VF, 25.

⁹⁷ VF, 26.

⁹⁸ VF, 27-28.

⁹⁹ Czibor József (2006), 55.

¹⁰⁰ PFL, borító.

templomukat Szűz Mária, pontosabban Nagyboldogasszony (ünnepe augusztus 15) tiszteletére szentelték fel sokszáz évvel korábban,¹⁰¹ abból joggal feltételezhetjük, hogy minden Mária ünnep a faluban kiemelt jelentőséggel bírt, így bármiféle (vélt vagy valós) megzavarása az ünnepnek könnyen eredményezhetett indulatos reakciót a katolikus hívők körében. Kisboldogasszony ünnepe a katolikus egyházban azért igazán jelentős, mivel már a 6. század óta jelen van az egyházban Mária születésének története.¹⁰²

Az állami intézkedések is minden bizonnyal szerepet játszottak abban, hogy a felekezetek között feszült maradjon a viszony. Bár a 18. században, részben a felvilágosodás hatására már kevésbé voltak jelentősek a felekezeti ellentétek,¹⁰³ ténylegesen nem szűntek meg. A 18. század végén és a 19. század elején egy sor olyan rendelet vagy törvény látott napvilágot,¹⁰⁴ ami szabályozta a felekezetek belső, és egymás közötti viszonyát, azonban valamelyik fél általában igazságtalannak érezhette ezeket. A 18. – 19. században történtek is konfliktusok katolikus és protestáns felekezetek között. Ezek azonban az általam vizsgált korszakon és területen (Mátyusföld – 1820-as évek) kívül estek.

A korábbi kutatások eddig regionálisan és kronológiailag másik területeket és korokat vizsgáltak (például: a bánki eset,¹⁰⁵ a poroszlói,¹⁰⁶ a jász-kunsági¹⁰⁷) ezért a kutatás jelenlegi állapotában azt jelenthetjük ki, hogy az 1829. szeptember 8-i, csaknem tettelegesséig fajuló felekezeti konfliktus, Deáki és környékének reformkori történetében egyedi esetnek számít. Protestáns felekezetek között is tudunk konfliktusokról a reformkorban, igaz, ott egymással egyetértésben ki tudtak egyezni, és született közös megállapodás.¹⁰⁸

VI. Összegzés

A levéltári forrásokból tehát kiolvasható,¹⁰⁹ hogy 1829. szeptember 8-án, Kisboldogasszony ünnepén, Deákiban, a református lakosok közül többen dolgoztak, hatan szórtak, egyvalaki babot szedtek, mások kazalt igazgattak. Emiatt a katolikusok közül többen megbotránkoztak, pénzbüntetéssel és pálcaveréssel fenyegették őket, de akkor sem hagytak fel a munkákkal a

¹⁰¹ IPOLYI Arnold (2004), 14.

¹⁰² Idézi RADÓ Polikárp (1998), 236.

¹⁰³ SZIJJÁRTÓ M. István (2010), 279.

¹⁰⁴ BALOGH MARGIT–Gergely Jenő (1993), 13–58.

¹⁰⁵ MUNTAGNÉ TABAJDI Zsuzsanna (2013), 231–251.

¹⁰⁶ MIHALIK Béla Vilmos (2010).

¹⁰⁷ GULYÁS Éva (1999).

¹⁰⁸ HORVÁTH Zoltán (1940).

¹⁰⁹ VF, 1-28

protestánsok. Mindkét felekezet az 1791. évi 26. törvényre hivatkozott, hogy alátámassza viselkedését,¹¹⁰ ami szabályozza a katolikus ünnepek alatt a protestánsok által végezhető munkákat, de nem fogalmaz minden kétséget kizárólagosan, mert a zörgő munkák megnevezésén túl semmi konkrétummal nem szolgál. Ezzel a törvény teret is enged a különböző értelmezéseknek, amely óhatatlanul is konfliktusokhoz vezethet, mint ahogyan itt Deákiban meg is történt. Minekután mind Jarotta György plébános, mind Nagy Péter prédikátor levelet írt Pozsony vármegyének, előbbi azért, hogy büntessék meg a protestánsokat, utóbbi pedig, hogy a vármegye mondja meg, milyen munkákat szabad végezniük, a Pozsony vármegyei közgyűlés szeptember 21-én elrendeli az eset kivizsgálását. A vármegyét tulajdonképpen döntőbírói szerepre kérték fel. Más bírósághoz nem is fordulhattak volna a felek, hiszen nem egyházi, hanem világi törvényt megsértése miatt fordultak ehhez a hatósághoz. Az októberben megtartott meghallgatást követően végül elrendezést nyert az ügy, mivel a reformátusok visszavonták a kérésüket, és meghagyták, hogy ezentúl csak olyan munkát végeznek, ami miatt korábban nem volt panasz rájuk. Indoklásként az eddigi békés viszony fenntartását adták meg, Ez lehetséges, hogy tényleg így történt, és egy hónap után belátták, hogy a békeesség a felekezetek között mégiscsak fontosabb, mint hogy igazságot nyerjenek a vármegyétől. A másik lehetőség pedig az, hogy úgy ítélték meg reformátusok, hogy a vármegye nem az ő javukra fog döntést hozni, ami után elképzelhető, hogy még a meglévő helyzetük is rosszabbra fordulhat, ezért inkább megelégedtek az akkori körülményekkel és nem szerették volna, ha a vármegye esetleg elmarasztaló ítéletet hoz ellenük. Az eset egyetlen igazán különös része az, hogy miután elrendezték maguk között az esetet, és visszatértek a mindennapokhoz, Jarotta György plébános évekkel később elkérte az vármegyei jelentés másolatát indoklás nélkül. Ennek okát forráshiány miatt nem ismerjük.

A fentebb írtak alapján megállapítható, hogy ugyan Deáki község 19. századi történetében egy igencsak elszigetelt esettel találkozhatunk, amelyre viszonylag rövid idő, 7 hét alatt született megoldás (szeptember 8-tól október 12-ig tartott)¹¹¹ a kérésüket inkább visszavonó reformátusok miatt. Ezáltal lényegében visszaállt az eset előtti állapot a faluban, ugyanúgy folytatódott minden, mint előtte. Nem derült ki, hogy jogtalanul dolgoztak-e aznap a reformátusok, de nem kaptak büntetést sem, viszont azt sem állapították meg, hogy mi számít zörgő munkának.

¹¹⁰ PFL, 2, 15.

¹¹¹ Nem teljesen egyértelmű, hogy a protestánsok mikor vonták vissza a kérésüket, minden valószínűség szerint az októberi, vármegyei meghallgatás során történt mindez, PFL, 18.

Jarotta György plébános levelének közelését és elemzését az eddig az esetről írott munkák nem foglalkoztak, csupán említést tettek róla,¹¹² vagy egyenesen mellőzték írásaikban. Jelen dolgozattal megpróbáltam Deáki egyik kiemelkedő reformkori eseményét részletesen bemutatni, majd az esetet leíró eddigi kettő, egymásnak ellentmondó szakirodalmi szövegek¹¹³ után levéltári források segítségével igyekeztem a konfliktus valós történetét bemutatni, lehetséges hátteret és indokokat szolgáltatva a szeptember 8-i események ilyesfajta alakulásához.

Más felekezeti konfliktusról Deákiban a korszakban eddigi kutatásaim során nem találkoztam, amit alátámasztanak mind a levéltári források¹¹⁴, mind a településsel foglalkozó szakirodalom.¹¹⁵ Ettől függetlenül elképzelhető, hogy mind az állam által hozott rendelkezések a 18. század végén – 19. század elején, mind a reformátusok sokéves háttérbe szorítása, közrejátszhattak abban, hogy a Deáki faluban élő különböző felekezetű lakosok között feszültség legyen (még ha elfojtva is), amihez elég volt egy ilyen ünnepszégnek gondolt munkavégzés a protestánsok részéről. Mindehhez hozzájárulhatott az is, hogy a katolikus templom Szűz Mária tiszteletére emelték sokszáz évvel korábban, tehát a Mária ünnepek kiemeltek voltak a falu katolikus lakosságának életében. Mindezt megzavarva a reformátusok elérhették, hogy a két felekezet közötti eddig ki nem mutatott feszültség egy ilyen konfliktusba torkoljon, és noha relatíve rövid időn belül békésen rendezték a nézeteltérést, és írásaik szerint igyekeztek visszatérni az addig megszokott békés egymás mellett éléshez, feltételezhető, hogy a konfliktus emléke sokáig élt még a falu lakosságában.

¹¹² KERESZTES Csaba (2020), 29.

¹¹³ SÖRÖS Pongrác (1916) 320, CZIBOR József (2006) 54–55.

¹¹⁴ VF, PFL.

¹¹⁵ SÖRÖS Pongrác (1916), CZIBOR József (2006), MOLNÁR Imre (2002), LANGSCHADL István (2007).

VII. Források

PFL = Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

Acta Recentiora Fasc., 12/b–h, Deáki,

A Deáki Református valláson lévő lakosok által 1829 dik esztendő szeptember 8^{kán} és annak következtében az I. N. Posony vármegyétől kinevezett Tiszti vizsgálatnak, és kiküldöttségnek Tudositása, az Vármegye Protokollumnak kivonása, át iromány, kiadatott azon vármegyei levéltárból. 1832.

VF = Szlovák Köztársaság Belügyminisztériuma Nagyszombati Állami Levéltár Vágsellyei Székhelyű Galántai Fióklevéltára

F/1, A katolikus egyház tiltakozása Pozsony megye közgyűlésén, mivel a reformátusok katolikus ünnepeken dolgoznak, 1829.

RL = Ráday Levéltár

S/1, U–V, Mihályfalvi János levele az ágenshez, 540 – 554. 1782. nov. 12.

DREL = Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára

II.3.Komáromi Református Egyházmegye iratai (1812-1941), 1829-1830.

Bibliográfia

- BALOGH Margit–GERGELY Jenő (2005), *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790 – 2005 (dokumentumok) I.*, 1790-1944, Budapest.
- BALOGH Margit–GERGELY Jenő (1996), *Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1999, Adattár*, História - MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- BALOGH Margit–GERGELY Jenő (1993), *Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1999, Kornológia*, História - MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- ifj. BARTA János (2000), *A tizennyolcadik század története*, Pannonica Kiadó, Budapest.
- ifj. BARTA János (2012), *A Kalapos király emlékezete, II. József és Magyarország*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- BERKÓ Pál – LEGÁNYI Norbert (1987), *A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend Névtára 1802- 1986*, Pannonhalma [Széchenyi Nyomda, Győr], Pannonhalma–Győr, é. n. Győr.
- BÍRÓ Sándor – SZILÁGYI István (szerk.) (1995), *A Magyar Református Egyház története*, Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiája, Sárospatak.

- BUCSAY Mihály (1985), *A protestantizmus története Magyarországon 1521 – 1945*, Gondolat, Budapest.
- B. KOVÁCS István (2015), *A Komáromi Egyházmegye, Magyar Református Egyház Javainak Tára 29.*, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház 12., Debrecen.
- CSOHÁNY János (1979), *Magyar Protestáns Egyháztörténet 1711–1849*, Debreceni Református Teológiai Akadémia, Debrecen.
- CZIBOR József (2006), *Viharok szárnyán*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- VICZIÁN János (1996), *Mátyusföld*, in DIÓS István – VICZIÁN János (szerk.) (1996), *Magyar Katolikus Lexikon*, Szent István Társulat, Budapest,
- DOBSZAY Tamás (2019), *Művelődés és a műveltség polgárosodása*, in szerk: Gergely András, *Magyarország története a 19. században*, Osiris Kiadó, Budapest, 161.
- DÓKA Klára (1997), *Egyházi birtokok Magyarországon a 18-19. században*, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest.
- FÉNYES Elek (1851), *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta betűrendben körülményesen leíratik*, Pest.
- GERGELY András (szerk.) (2019), *Magyarország története a 19. században*, Osiris Kiadó, Budapest.
- Gulyás Éva (1999), *Felekezeti konfliktusok és kulturális különbségek a Jászkunságban a XVIII–XX. században*, in szerk: H. Bathó Edit–Kertész Róbert–Tolnay Gábor – Vadász István szerk.: *Tisicum - A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 11.*, Szolnok, 147–156.
- Hegyi Klára (2007), *A török Hódoltság várai és várkatonasága III.*, História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- HERMANN Róbert (2001), *1848-1849 A szabadságharc hadtörténete*, Korona Kiadó, Budapest.
- HORVÁTH Zoltán (1940), *A nagygeresdi egyezés*, Ludvig István Könyvnyomdája, Miskolc.
- IPOLYI Arnold (2004) *A deákmonostori XIII. századi bazilika*, Hely és műtörténeti monográfia Deákiról, Madách-Posonium, Pozsony.
- LANGSCHADL István (2007), *Deáki*, KT Könyv- és Lapkiadó KFT., Komárno.

- LELKES György (szerk.) (2011), *Magyar Helységnevé-azonosító szótár*, Argumentum Kiadó-KSH Könyvtár, Budapest.
- LISZKA József (2016), *Határvidékek*, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Komárom-Somorja.
- LIPSZKY, Joannes de Szedlicsna(1808), *Repertorium locorum obsectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confiniorum militarium magni item principatus Transylvaniae*. Typis Regiae Universitatis Pestanae, Budae.
- KATUS László (2021), *A modern Magyarország születése*, Kronosz Kiadó, Pécs.
- KISS Lajos (1980), *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KERESZTES Csaba (2020), *A deáki római katolikus plébánia iratanyaga*, in szerk: DÉNESI Tamás (2020), *Collectanea Sancti Martini, A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 8, 25–36.
- KÖBLÖS József–KRÁNITZ Zsolt (szerk.) (2018), *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II. 1761-1849*, 1-2., Pápai református Gyűjtemények, Pápa.
- KOVÁCS László–GÖRFÖL Jenő (2008), *Középkori templomok, Mátyusföld – Zoborvidék*, NAP Kiadó, Dunaszerdahely.
- KOVÁCS Márton (1993), *Néhány szó a passió történetéről*, in közread: KOVÁCS Márton (1993), *Magyar népi passió virágvasárnapra és nagypéntekre*, Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 2.
- KOVÁCS Márton (2014–2015), *Elméleti és gyakorlati adalékok a katolikus passióéneklés történetéhez 1630 és napjaink között*, Magyar Egyházzene XXII, 123–140.
- HOMONNAI Sarolta (2009), *Uros*, in szerk: DIÓS István - VICZIÁN János (2009), *Magyar Katolikus Lexikon* 14., Szent István Társulat, Budapest, 573.
- H. HUBERT Gabriella: *Huszár Gál*, in KÖSZEGHY Péter (szerk.) (2005), *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* IV., Balassi Kiadó, Budapest, 240.
- CZAGÁNY Zsuzsa–MADAS Edit (2009), *Pray Kódex*, in KÖSZEGHY Péter (szerk.) (2009), *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor IX*, Balassi Kiadó, Budapest, 2009. 285.
- *Magyar Törvénytár 1000-1895. 1740-1835. évi törvényczikkek - Corpus Juris Hungarici*, Szerk: MÁRKUS Dezső Millenniumi emlékkiadás 7., Budapest, 1901.

- MÉSZÁROS István (1984), *Népoktatásunk szervezeti-tartalmi alakulása 1777-1830 között*, Tankönyvkiadó, Budapest.

- Mihalik Béla Vilmos (2010), *Felekezeti konfliktusok a poroszlói Tisza-tájon az 1730-1740-es években*, in szerk: Veres Gábor, *Agria 46.*, Az Egri Múzeum Évkönyve - *Annales Musei Agriensis*, Eger. 123–153.

- MOLNÁR Imre (2002), *Deáki. Száz Magyar Falu Könyvesháza*, Budapest.

- MUNTAGNÉ TABAJDI Zsuzsanna (2013), *Konfesszionizáció a 18. század második felében: felekezeti konfliktusok Bánkon és környékén*, in Népi vallásosság a Kárpát-medencében 8. Konferencia Balatonfüreden, 2009. október 1-3. Laczkó Dező Múzeum, Veszprém, 231–251.

- NAGY Ludovicus (1828) *Notitiae Politico-Geographico-Statisticae Inclyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Adnexarum*, 1. kötet, Landerer, Buda.

- NOVÁK Veronika 1 (2005) *A Mátyusföld történelmi meghatározása*, in szerk: BUKOVSKY László (2005) *Mátyusföld II., Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*, Lillum Aurum Könyvkiadó, Komárom-Dunaszerdahely, 21–22.

- NOVÁK Veronika 2 (2005), *Mátyusföldi települések az okleveles források tükrében*, in szerk: BUKOVSKY László (2005) *Mátyusföld II., Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*, Lillum Aurum Könyvkiadó, Komárom-Dunaszerdahely, 45–62.

- NOVÁK Veronika 3 (2005), *A Mátyusföld a törökök szomszédságában és II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának idején*, in szerk: BUKOVSKY László (2005) *Mátyusföld II., Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*, Lillum Aurum Könyvkiadó, Komárom-Dunaszerdahely, 63–73.

- RADÓ Polikárp (1998), *Az egyházi év*, Bencés Kiadó.

- SÖRÖS Pongrácz (1916), *A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története* VI. kötet, Stephaneum Nyomda, Budapest.

- SZABÓ Eszter (2005), *Mátyusföldi egyháztörténet*, in szerk: Bukovszky László: *Mátyusföld II., Egy régió története a XI. századtól 1945-ig*, Lillum Aurum Könyvkiadó, Komárom-Dunaszerdahely, 285.

- SZIJJÁRTÓ M. István (2010), *A diéta*, Balaton Akadémia Kiadó, Keszthely.

- VÁLYI András (1796), *Magyar országnak leírása I.*, Buda.

- ZOVÁNYI Jenő (1977) *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Szerk. Ladányi Sándor. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest.

- ZOVÁNYI Jenő (1903), *A Csallóköz-Mátyusföld Református Egyházkerület keletkezése*, Protestáns Szemle, I – X, 219–225.
- THURY Etele (1889), *A deáki-i reform. egyház multja*, Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 47–48–49, 1509-1511., 1540-1542., 1572-1574.
- TÖRÖK József (1998), *XII Gergely*, in szerk: DIÓS István - VICZIÁN János (1998) *Magyar Katolikus Lexikon 4.*, Szent István Társulat, Budapest, 66.
- WEHLI Tünde (1996), *Deáki, Szűz Mária-templom*, in szerk: TAKÁCS Imre (1996) *Mons Sacer, Pannonhalma ezer éve I.*, Pannonhalma, 302.